

**Kur'ân Yorumunda Siyakın Yeri –Zemahşerî'nin Keşşâf'ı Özelinde-
Avenullah Enes Ateş
İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2018, 166 sayfa**

Abdulvahap Kösesoy*

Kitâbî yayınları tarafından 2018 yılında okuyucuyla buluşan *Kur'ân Yorumunda Siyakın Yeri –Zemahşerî Örneği-* kitabı, ilâhî metnin doğru bir şekilde yorumlanmasında önemli kavramdan biri olan *siyâkı* konu edinmektedir. Siyâk kavramı sözlük anlamı itibariyle “sevk etmek, peşine düşmek ve çekip almak”; terim olarak ise “sözün gelişi, ifade tarzı, üslup, tarz, anlatım biçimi” gibi mânalarda kullanılmaktadır. Kur'ân metninde yağmur bulutların kurak topraklara yöneltilmesi, gönderilmesi (A'râf 7/57; Secde 32/27), kâfirlerin cenneme sürülmesi (Meryem 19/86; Zümer 39/71), muttakilerin ise cennete götürülmesi (Zümer 39/73), sevk edilme, gitme (Kıyâme 75/30), sıkıntılı ve zor durum (Kalem 68/42) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca Furkan 25/7' de -çoğul halde- çarşı; Sâd 38/33'te bitkilerin gövdesi ve atın bacağı anlamındadır (s. 18-21) Kavramsal ve ıstılahî olarak ise siyâk, sözün ne için ve hangi gayeye matuf olarak söylendiğini ifade etmektedir.¹ Müellifin belirttiğine göre siyâkı, “mütekellimin kastına delalet eden lafzi karine” anlamında ilk defa Şâfiî (ö. 204/820) tarafından kullanılmıştır. Müfessirler içerisinde bu anlamda ilk defa kullanan ise Taberî (ö. 310/923)'dir (s. 22, 23).

Eser, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve ilgili literatür üzerinde durulmaktadır (s. 9-15). Birinci bölümde siyâk kelimesinin kavramsal çerçevesi çizilmekte, tarihi süreci anlatılmakta, Zemahşerî'nin siyâk ve türevlerine yüklediği anlamlar tartışılmakta ve Nass, Belağat ve Münâsebâtü'l-Kur'ân ile olan ilişkisine değinilmektedir (s. 15-53). İkinci bölümde siyâkın iç ve dış unsurları üzerinde durulmaktadır (s. 53-95). Üçüncü ve son bölümde ise Zemahşerî'nin Keşşâf tefsirinde siyâkın kullanımı irdelenmektedir. (s. 95-157).

Siyâk kelimesi, nass, belağat ve münâsebâtü'l-Kur'ân ile doğrudan bir ilişkiye sahiptir. Şöyle ki; öncelikle nass (metin) farklı te'vil ve yorumlara

---

* Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi -abdulvahap.kosesoy@bilecik.edu.tr

Geliş T. / Received Date: 24/10/2018 Kabul T. / Accepted Date: 25/10/2018.

¹ Detaylı bilgi için bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV, 2014), s. 256.

muhtemeldir. Hangi anlamın kast edildiği, diğer bir ifadeyle nassın maksadı siyâk ile ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda müellif, son zamanlarda tartışma konusu olan “deve sütü ve bevlî” tartışmasını örnek olarak değerlendirir. Müellif, ilk olarak deve bevlînin içilmesine cevaz veren rivayeti; daha sonra ise deve bevlîni kesin olarak yasaklayan rivayeti zikretmekte; ardından ‘zahir ile nass çeliştiğinde nass tercih edilir’ sonucuna varmaktadır. Müellifin bu örneği vermesinin temel sebebi nassların değerlendirilmesinde ve naslardan hüküm çıkarmada siyâkın ne denli önemli olduğunu göstermektir (s. 35-37). Her ne kadar müellif, gündemde olan bu tartışmaya yer vermiş ve rivayetleri izâh etmiş olsa da eserinde bu örneğe değinmesini doğru bulmuyoruz. Çünkü insan sağlığıyla doğrudan ilgili bu tür meselelerde fikir beyan etmesi gereken kişiler öncelikle bilim insanlarıdır. Kur’ân metninin siyâk açısından incelenmesi, ayetlerin belîğ oluşunu ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. Müellife göre belağatın tüm unsurlarında siyâkın etkisi vardır (s. 38-44). Siyâk-Münâsebâtü’l-Kur’ân ilişkisine dair de müellif, şunları söylemektedir. Ayetlerin kendi içerisindeki, ayet pasajlarının, sureyi oluşturan pasajların ve surelerin Mushaf içerisindeki tertibi siyâk sonucudur. Ayet ve surelerde görülen bu dizimler müellife göre bir faydaya mebnidir. Ayrıca müellif, ayet ve sure tertiplerinin Hz. Peygamber tarafından yapıldığını ve buna dair müfessirler arasında genel bir kanaatin oluştuğunu söylemektedir (s. 44, 45). Her ne kadar müellif, genel bir kanaatten bahsetse de ayet ve sure dizilimi erken dönemden itibaren tartışılan bir konudur.² Öyle ki Eş’ârî kelamının önemli isimlerinden biri olan Bâkîllânî (ö. 403/1013)’ye göre ayet tertipleri tevkihi olup Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş³; sure tertibi ise içtihadî olup sahâbîler tarafından düzenlenmiştir.⁴ Öte yandan müellif, Münâsebâtü’l-Kur’ân konusunu eleştiren ve kabul etmeyen Şevkânî (ö. 1250/1834)’nin görüşüne de yer vermekte ve bunu tenkit etmektedir. Ona göre Şevkânî, ayet ve sure arasında münasebet kurulmasına karşı çıksa da bizzat kendisi *Fethu’Kadîr* adlı tefsirinde bunu uygulayarak tezat duruma düşmektedir (s. 46-52).

Müellif, eserinin ikinci bölümünde siyâk kavramının unsurları üzerinde durmakta ve meseleyi örneklerle izâha kavuşturmaya çalışmaktadır. Bu

² Ayet ve Sure tertibine dair tartışmalar için bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkîllânî, *el-İntisâr li’l-Kur’ân*, thk. Muhammed İsmâ Kudât, (Beyrut: Daru’l-Feth-Daru’lbn Hazm: 2001), I, 278-299.

³ Bâkîllânî, *el-İntisâr*, I, 293-299.

⁴ Bâkîllânî, *el-İntisâr*, I, 278-292. Mushaf tertibi günümüzde halen tartışılan ve üzerinde kesin bir sonuca varılamayan bir meseledir. Mustafa Öztürk (*Kur’ân Tarihi*, Ankara: Ankara Okulu 2016, s.161-249) ve Ahmet Keleş (Kur’an’ın Cem’i ve Tertibi: Kur’an Ayetlerinin Tevkîflîği Konusundaki Buhârî Hadislerine ve Kur’an İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım, *İslâmî Araştırmalar* 14, sy. 1 (2001): 103-127) gibi yazarların bu meseleye dair değerlendirmeleri mevcuttur.

bağlamda müellif, siyâkın unsurlarını iç ve dış unsurlar olmak üzere iki temel başlık altında incelemektedir. İç unsurlar; kelimelerin seçimi ve yapısı, ayetin iç dizilimi ve Kur'ân bütünlüğü; dış unsurlar ise hadisler, nüzul sebepleri, zaman ve mekân bilgisi gibi başlıklar altında incelenmektedir. Görüldüğü üzere siyâkın iç unsurları, Kur'ân metninin kendi iç yapısından; dış unsurlar ise Kur'ân metninin dışında cereyan eden; ancak metinle doğrudan bağlantılı bileşenlerden oluşmaktadır. Ayetin iç dizilimi, ayetler arası ilişki ve Kur'ân bütünlüğü gibi siyâkın iç unsurları, kanaatimizce müellifin daha önce zikrettiği (s. 44) Münâsebâtü'l-Kur'ân ile doğrudan bağlantılıdır. Diğer bir ifadeyle Münâsebâtü'l-Kur'ân da esasen ayet ve sure dizilimine dairdir. Dolayısıyla bu iki konunun mezcedilmesinde bizce fayda görülmektedir. Siyâkın dış unsurları bağlamında Kıyâme 16/19 ayetlerin tefsiri ve bu ayetlere dair rivayetler incelendikten sonra müellif, "Siyâkın dış unsurlarından sayılan rivayetlerin, sahih olması kaydıyla metin içi siyâka tercih edilir" gibi bir sonuca varmaktadır (s. 72) Bu husus bizce önemlidir; çünkü böylelikle siyâkla ilgili olarak bir kâide ortaya konmaktadır. Öte yandan bu bölümde, dış unsurların bir başlığı olarak verilen "Nüzul Ortamıyla İlgili Bilgiler" (s. 87) ile ikinci bölümün bir başlığı olan "Siyâkın Anlama Etkisi" (s. 90) eserin içerisinde müstakil başlıklar olarak yer almakta; ancak içindekiler bölümünde geçmemektedir.

Eserin üçüncü ve son bölümünde siyâk meselesi, Zemahşerî'nin Keşşâf eseri özelinde incelenmekte, diğer bir ifadeyle pratize edilmektedir. Keşşâf tefsirinin örnek metin seçilmesinin sebebi Zemahşerî'nin siyâk kavramını merkeze koymasından ötürüdür. Diğer bir ifadeyle Keşşâf tefsirinde gerek kelimeleri anlamlandırılmada gerek ayet ve sure tertibinde gerekse de ayetlerle ilgili rivayetlerin değerlendirilmesinde siyâk hakem kılınmıştır (s. 97). Ayrıca Keşşâf tefsirinin Arap dili ve belağatı açısından önemli bir yere sahip olması da eserin seçilme sebepleri arasında zikredilebilir. Zemahşerî, kendi döneminde ve sonraki dönemlerde önemli etki oluşturan Keşşâf tefsirinde siyâk masterını kullanmakta; ancak müellifin de belirttiğine göre daha çok *mesâk*, *sâka*, *yüsâku/tüsâku*, *mesûka*, *sîka/sîkat* kelimelerini tercih etmektedir.⁵ Bu bölümde Keşşâf'ta siyâkın kullanıldığı yerler tespit edilmekte; ancak yer yer de Zemahşerî'ye bazı eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştirilerden birisine göre Zemahşerî, özellikle siyâkın dış unsurlarından sayılan rivayetleri kabul noktasında mütesâhil davranmaktadır. Bundan ötürü yazar, Keşşâf'ta geçen bilgilerin tevsik edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır (s. 132). Müellifin Zemahşerî'ye yönelttiği eleştirilerden birisi de kendi itikad mezhebi olan Mu'tezile'nin görüşlerini destekleme kaygısıyla ayetlere sübjektif yaklaşmasıdır. Bu bağlamda örnek kabilinden ru'yetullah, halku'l-ef'âl ve aslah

⁵ Bu kelimelerinin her birinin kullanımı ve örnekler için bkz. s. 27-34.

görüşlerine yer verilmektedir (s. 149-156). Yazara göre bu hususlara dair yorumlar zorlama yorumlar olup; Kur'ân ayetlerinin siyâkı ile uyuşmamaktadır. Zemahşerî'ye yöneltilen bir diğer eleştirisi ise Zemahşerî'nin Ehl-i Sünnet'e dair kullandığı sert dildir (s. 154).

Eser, Kur'ân yorumu açısından önemli bir yere sahip olan siyâk konusunu ele almakta ve mühim bir meseleyi gündeme taşımaktadır. Müellifin bu çaba ve gayretini tebrik etmekle beraber yapıcı olduğunu düşündüğümüz bazı eleştirilere de yer vermek istiyoruz. Öncelikle belirtmek gerekir ki müellif, eserin her bir başlığını kısa bir şekilde açıklamakta; ardından bir veya birkaç örnek zikretmek suretiyle meseleleri izâha kavuşturmaya çalışmaktadır. Meseleyi basitleştirme adına takip edilen bu metot faydalı olmakla beraber konuyla bağlantısız farklı meselelere girmek gibi olumsuz yönleri de vardır. Müellifin ayetlerin maksatlarını belirlerken kimi zaman kendi görüşüne yer vermesi bızce doğru bir metottur (örn. s. 111). Müellif, Şevkanî'nin Münâsebâtü'l-Kur'ân'a dair görüşlerini zikrettikten sonra bunların 'çok cılız' olduğunu ifade etmektedir ki (s. 46) akademik dilde bu tür kelimelerin kullanımına pek rastlayamıyoruz. Esere dair bir diğer eleştirimiz içerisinde anlaşılması güç Arapça kullanımların çokça olmasıdır (örn. s. 58, 59). Metin içerisindeki bu teknik terim ve ibareler, cümlelerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum Arap dili ve belagatını bilenler için sorun teşkil etmese de Arapça bilmeyenler açısından önemli bir sorundur.

Kaynakça

- el-Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî, el-İntisâr li'l-Kur'ân, thk. Muhammed İsâm Kudât, Beyrut: Daru'l-Feth-Daru-İbn Hazm: 2001.
- Demirci, Muhsin, Tefsir Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İFAV, 2014.
- Öztürk, Mustafa ve Hadiye Ünsal, Kur'ân Tarihi, Ankara: Ankara Okulu 2016.
- Keleş, Ahmet, Kur'an'ın Cem'i ve Tertibi: Kur'an Ayetlerinin Tevkîfiliği Konusundaki Buhârî Hadislerine ve Kur'an İlimlerindeki Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım, *İslâmî Araştırmalar* 14, sy. 1 (2001): 103-127.